

4. Дубасенюк О.А. Професійна підготовка майбутніх учителів до педагогічної діяльності : монографія / О.А. Дубасенюк, Т.А. Семенюк, О.Є. Антонова. – Житомир : Житомирський державний педагогічний університет, 2003. – 192 с.
5. Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / К.М. Дурай-Новакова. – Москва, 1983. – 372 с.
6. Зязюн І.А. Неперервна освіта як основа соціального поступу / І.А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць / [за ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало] : в 2 ч. – К., 2001. – Ч. 1. – 392 с.
7. Козаков В.А. Теория и методика самостоятельной работы студентов : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / В.А. Козаков. – К., 1991. – 44 с.
8. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В.О. Огнев'юк. – К., 2003. – 448 с.
9. Пуховська Л.П. Тенденції розвитку системи підготовки вчителів у Європі / Л.П. Пуховська // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 3. – С. 144–153.
10. Шимко І.М. Організація самостійної роботи студентів / І.М. Шимко // Засоби навчальної науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / [за ред. В.І.Євдокимова]. – С. 7–22.

ПЕРЕТЯГА Л.Є.

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Досягнення мирного співіснування представників різних культур у межах єдиного соціуму є актуальною проблемою для будь-якої країни світу, у тому числі для України, котра, як і більшість сучасних держав, є поліетнічною. Цей факт підтверджують дані Всеукраїнського перепису населення 2001 р., які свідчать, що на її теренах мешкають представники 134 етнічних груп [1]. З погляду етнонаціональних відносин українська дійсність є досить стабільною. Корінна нація (українці), яка становить більшість населення, знаходить спільну мову, взаєморозуміння і можливості співпраці з усіма етнічними групами, для яких Україна стала рідною. Слід зазначити, що міжетнічних конфліктів українська історія не знала, але цей факт не означає, що питання мирного співіснування представників різних народів не потребує уваги. Навпаки, відсутність міжетнічного напруження надає можливість вивчити досвід інших країн та знайти ефективні методи мирного співіснування представників різних народів і культур. Оскільки, на думку вчених, наявність у країні поліетнічності як такої будь-коли може виявитись причиною виникнення проблем у міжетнічному спілкуванні. Водночас історичний досвід свідчить, що багатьом державам вдалося поєднати вищі цінності: рівність, відсутність дискримінації, національну безпеку, територіальну цілісність і політичну незалежність – з повагою й охороною етнокультурної самобутності, тим самим уникнувши міжетнічних конфліктів. Тим більше, що мирне співіснування в країні різних національних, етнічних, мовних або релігійних груп є позитивним фактором, джерелом соціального й культурного збагачення. Досягнути цієї мети можна,

передусім, шляхом задоволення потреб національних меншин, що мешкають на території країни. Для цього законодавство відіграє значущу, але недостатню роль, бо не чинить протидії проявам нетерпимості на рівні індивідуальної свідомості. Коріння етнічної нетерпимості в неосвіченості, що породжує страхи перед невідомим, іншими культурами, націями, релігіями. Так склалось, що традиційно людина вступає у світ як носій ідеалів, цінностей, вірувань свого власного народу й дуже часто є непідготовленою до розуміння інших культур. Саме по собі вміння мирно жити та продуктивно співпрацювати з представниками різних народів і культур не передається у спадок біологічним шляхом, а набувається особистістю роками в процесі набуття досвіду міжкультурної взаємодії.

Мета статті – розкрити зміст етапів формування полікультурної компетентності та обґрунтувати доцільність початку цієї роботи саме з учнями початкових класів.

Ми розуміємо полікультурну компетентність як складне багатокомпонентне особистісне утворення, що є результатом полікультурної освіти й ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу, що реалізується через уміння, навички й моделі поведінки, які забезпечують взаємодію з представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття досвіду міжкультурної взаємодії, що, в свою чергу, сприяє ефективній міжетнічній взаємодії в сучасному полікультурному середовищі. Таке бачення надає можливість схарактеризувати полікультурну компетентність як складне, особистісне утворення, що включає такі структурні компоненти: когнітивний, афективний, операційний, поведінковий.

Полікультурна компетентність має складну структуру, а тому й непростий механізм формування, що робить цей процес складним і тривалим у часі. Вона може формуватись як під час індивідуально-парної взаємодії (вихованця та дорослого або вихованців між собою), так і під час колективних відносин, які можуть бути спеціально організованими, стихійними або частково організованими. Враховуючи той факт, що іноді навчальні заклади, громадські організації, культурні установи, родина, засоби масової комунікації тощо можуть по-різному (іноді навіть діаметрально протилежно) висвітлювати одні й ті самі фактори і явища, які стосуються міжетнічних відносин, виникає закономірна необхідність узгодження впливу на молодь соціального середовища. Одним із дієвих засобів вирішення цієї проблеми є система освіти, тому передкладами освіти постає складне завдання, що полягає в узгодженні впливу етнічного середовища на молоде покоління шляхом засвоєння ним достовірних наукових знань, спрямованих на формування позитивного ставлення як до своєї етнічної групи, так і до представників інших народів та їхніх культур.

Вчені виокремлюють три етапи, які проходить дитина, що умовно можна співвіднести зі ступенями навчання. Перший етап дитина проходить у дошкільному й молодшому шкільному віці (5–10 років), другий – у підлітковому віці (11–15 років), третій – у юнацькому віці (15–18 років).

Перший етап (5–10 років) – досягнення дитиною елементарної грамотності в галузі власної етнічної культури, а також інших етнічних культур, які проживають поруч (у регіоні, країні). На цьому етапі, відповідно до запропонованої Ж. Піаже концепції розвитку в дитини усвідомлення приналежності до національної групи, дитина повинна:

- чітко ідентифікувати себе зі своєю етнічною групою, висуваючи такі підстави ідентифікації, як національність батьків, місце проживання, рідна мова;

- мати уявлення про історію, уклад життя, традиції, звичаї, фольклор свого народу;

- мати початкові відомості про культуру етнічних спільнот своєї країни, зокрема, культури дітей – представників інших етнічних спільнот, що відвідують клас, школу;

- бачити й визнавати відмінності між людьми та їхніми культурами, уміти сприймати спільне життя різних народів як норму;

- оволодіти мінімумом знань та умінь у галузі міжетнічної взаємодії.

Другий етап (11–15 років) – досягнення дитиною функціональної грамотності в галузі своєї та етнічних культур своєї країни, а також елементарної грамотності в галузі етнокультур сусідніх країн. На цьому етапі етнічна ідентичність у дитини повинна бути сформована в повному обсязі, що виявляється в тому, що вона:

- обізнана з особливостями різних етнічних груп, визначає унікальність їхньої історії, специфіку традиційної побутової культури;

- знає головні ознаки народів: назву, мову, етнічну територію (Батьківщину), антропологічний тип (зовнішність), традиційно-побутову культуру; має етнічну самосвідомість (пізнання того, що вона є частиною якого-небудь народу);

- уміє досить чітко визначати існуючі між народами відмінності й подібності;

- виділяє особливості вербального та невербального спілкування в різних культурах;

- знає наслідки інтолерантних відносин і намагається не виявляти ознак нетерпимої поведінки стосовно представників інших національностей;

- аналізує причини конфліктів і непорозумінь, що виникли між представниками етнічних спільностей, та прагне знайти шляхи до їх взаєморозуміння;

- виявляє у своїй діяльності етнічні особливості, властиві його народу (наприклад, вільно володіє рідною мовою, виконує національні танці, володіє народним художнім ремеслом тощо).

Третій етап (15–18 років) – досягнення дитиною освіченості в галузі етнокультур своєї країни та виявлення елементарної грамотності в галузі етнокультур народів світу. На цьому етапі дитина:

- не тільки знає традиції та обряди свого народу, а й виконує їх у повсякденному житті;

- поважає й виявляє толерантне ставлення до самотутніх традицій і обрядів інших етносів;
  - має відомості про видатних діячів різних народів;
  - є обізнаною з мистецтвом народів світу;
  - відтворює в діяльності культурно-специфічні уміння, характерні для інших етнічних груп (наприклад, говорить іноземною мовою, готує національні страви, володіє національним мистецтвом, дотримується етикету, гостинності, застілля, формул вітання та прощання тощо);
  - має інформацію про “культурний шок”, що можуть відчувати мігранти;
  - реалізує етнокультурні знання, вміння й поведінкові моделі, що сприяють ефективній міжетнічній взаємодії;
  - знає приклади взаємопроникнення культур, позитивні сторони мультикультуралізму;
  - бере участь у міжетнічних зв'язках;
  - робить свій внесок у розвиток взаєморозуміння між представниками різних народів і культур [2].
- Але, пройшовши зазначені етапи, неможливо з впевнено сказати, що в дитини полікультурна компетентність буде сформована в повному обсязі. Це пов'язано з тим, що культура – багатогранне, динамічне явище, що постійно розвивається й модифікується, тому пізнати її повністю неможливо; по-друге, етнокультурне оточення може постійно змінюватись, що потребує постійного пізнання все нових і нових етнічних культур.

Отже, формування полікультурної компетентності не завершується із закінченням школи, а відбувається впродовж життя людини. І хоча структурні компоненти полікультурної компетентності для кожного з етапів є незмінними, на наш погляд, у різні вікові періоди домінантними виступають різні з них.

На першому етапі (5–10 років) провідними є когнітивний та афективний компоненти, що виявляються в інтенсивному накопиченні полікультурних знань і формуванні толерантного ставлення до інокультурного.

На другому етапі (11–15 років) провідним стає операційний компонент, який виявляється в оволодінні вміннями встановлювати міжетнічні та міжкультурні зв'язки.

На третьому етапі (15–18 років) провідним є поведінковий компонент, що виявляється в набутті досвіду міжкультурної комунікації.

Незважаючи на те, що в різні вікові періоди домінантними виступають різні компоненти зазначеної компетентності, під час організації навчально-вихованого процесу необхідно приділяти увагу всім чотирьом компонентам, оскільки жодний не є головним. Усі вони взаємопов'язані між собою та взаємодоповнюють один одного, утворюючи складне багатоконпонентне особистісне утворення. Велика сензитивність дитинства щодо формування позитивних настанов у міжкультурному спілкуванні дає змогу говорити про доцільність проведення відповідної роботи з усіма учнями загальноосвітнього навчального закладу. Особливого, вирішального зна-

чення набуває перший – початковий – етап формування зазначеної компетентності, який умовно збігається з періодом навчання дітей в початковій школі та відіграє важливу роль у формуванні полікультурної компетентності, оскільки в цей час відбувається становлення особистості дитини, розвиток її здібностей, набувається досвід спілкування та співробітництва, оволодіння культурою поведінки, формуються основи культури спілкування, закладаються первинні цінності, орієнтації, відбувається етнокультурний розвиток дитини.

Висновки. Етнокультурна ситуація в державі та полікультурність сучасного світу вимагає спеціальної підготовки молоді. Велика сензитивність дитинства до формування позитивних настанов у міжкультурному спілкуванні дає підстави говорити про доцільність проведення роботи з полікультурної освіти саме з учнями молодшого шкільного віку.

Перспективним напрямом подальшої роботи, на нашу думку, є творче переосмислення й адаптація зарубіжного досвіду з полікультурної освіти до національних умов, а також визначення критеріїв сформованості в учнів полікультурної компетентності стосовно кожного ступеня навчання, розробка процедури оцінювання рівня полікультурної компетентності.

Література

1. Перетяга Л.Є. Етнічне різнобарв'я України : навч. посіб. / Л.Є. Перетяга. – Харків : Нове слово, 2007. – 296 с.
2. Гурова В.Н. Формирование толерантной личности в полиэтнической образовательной среде : учеб. пособ. / В.Н. Гурова. – М. : Педагогическое общество России, 2004. – 240 с.

ПОРОХ Д.О.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Актуальність проблеми зумовлена активним просуванням українських освітніх послуг на міжнародний ринок та підготовкою конкурентоспроможних іноземних фахівців, що вимагає спеціальної організації процесу адаптації студентів до нового соціуму, його культури, навчально-інформаційного професійно зорієнтованого середовища ВНЗ. Зважаючи на зазначене, адаптація стає все більш актуальною педагогічною проблемою, зумовленою соціокультурною та психолого-педагогічною своєрідністю іноземних студентів.

Період адаптації студентів до умов ВНЗ привертає пильну увагу фахівців (Г. Александров, Л. Бенедиктова, Р. Бибрих, В. Брудний, А. Буглаєв, Т. Волгіна, В. Гаврилова, С. Глушакова, А. Кухарчук, В. Лагерєв, Г. Левківська, О. Орехова, П. Просецький, В. Сорочинська, В. Штифурак). Адаптивним проблемам іноземних студентів значну увагу приділяли зарубіжні соціологи, соціальні психологи та педагоги (С. Бокнер, М. Вебер,